

Válasz

Barth és Magyarország

Érdeklődéssel olvastam a *Credo* 1997. 1-2. számában ifj. *Fabiny Tibor* beszámolóját a Ráday Kollégiumban tartott teológiai szimpózium (április 6-8.) témájáról: „Barth Károly és a magyar református teológia”. A bevezetés után Fabiny Tibor kommentálta *Reinhold Niebuhr*: „Miért hallgat Barth Magyarországról?” címmel a *Christian Century* 1957 januári számában megjelent kritikai cikkét; többek között azt is megtudtuk, hogy Barth e cikkekre nem válaszolt, csak szemináriumának diákjai reagáltak ugyanezen folyóirat április 10-i számában. Fabiny bevezetésében van három mondat, mely elgondolkodtatott és a felvetett problémakör kiegészítésére, illetve helyesbítésére késztetett: „Barth Károly... volt a Barmeni Hitvalló Nyilatkozat spiritus rektora, s a nácizmussal szembeni bátor kiállásáért méltán váltotta ki sokak elismerését. 1948-ban azonban »Nyílt levélben« támogatásáról biztosította a kommunista politika nyomására hatalomra kerülő új egyházvezetőséget. *Szabó Istvánnak* a konferencián elhangzott *találó megfogalmazásában* (kiemelés tőlem – Sz. S.) Barth először *nem-et*, másodsor vizont *igen-t* mondott a történelem *e két totalitárius* (kiemelés tőlem – Sz. S.) változatára”. Az első mondat állítása megfelel a történeti valóságnak. A második mondat a történeti tények figyelmen kívül hagyásával féligazságot mond ki; míg a harmadik mondat megfogalmazása az állítás igazságmozzanátát is kétségessé teszi. (Feltehető, hogy az „e két totalitárius” helyett „e második totalitárius”-t akart mondani). Akár a ténylegesen leírt első, akár a feltételezett második változatot fogadjuk is el: egyik állítás sem felel meg a történeti tényeknek. *Barth sem a nácizmusra, sem a kommunizmus totalitárius államformájára nem mondott igent. Így Szabó István megfogalmazását nem „találónak”, hanem „mellé találónak” érzem.*

Az idézett második és harmadik mondathoz szeretném korrekciómat kapcsolni. *Ravasz László*: „*Emlékezéseim*” című posthumus könyvében (Budapest, 1992., 331–335) hiteles képet ad arról, hogy milyen formában történt lemondása és milyen szerepet játszott Barth Károly *tanácsa* az új püspök személyének megválasztásában. Veres Péter honvédelmi miniszter és Dobi István a Kisgazda Párt elnöke felkeresték Ravaszt és püspöki tisztéről való lemondásra szólították fel „az összes pártok és a kormány nevében” 1948. március 31-én. Ezt követően két egyházi tisztséget is betöltő személy (Bereczky Albert mint kultuszminiszteri államtitkár és Victor János) egyházi részről akarta előkészíteni Ravaszt – post festa – az állami kívánság elfogadására. Ravasz elbeszéléséből világosan kitűnik, hogy Barth ez időben történt magyarországi látogatása alkalmával szintén felkereste őt Bereczky társaságában, és *korrekt módon tanácskozott* a lemondásra készülő és az akkor még e tisztségre nem pályázó jövendőbeli püspökkel. „Mikor elmondtam Barth Károlynak Veres Péterék látogatását,

elsápadt a felindulástól: »Ez brutális beavatkozás! Nem lehet túrni!«, „Azonban nagyon hamar megértette álláspontom helyességét” – folytatja Ravasz – „mikor kifejtettem: nem személyi kérdésből kell csinálni azt a döntő okot, amiért az egyház egy kultúrharcba belemegy, másodszer nem tudok egy olyan harcot végigküzdeni, ahol a vita akörül forog, hogy néhány hónappal előbb szűnjek meg püspök lenni, mint később. Felfogásomat nagy melegséggel méltányolta (Barth).” A későbbi események folyamán világosan kitűnt az, amit Ravasz beszámolója is sejtet, hogy azok között, akik szavukat nem állták és az állami politika egyházi exponenseivé váltak – azok között Bereczky és Péter János voltak az élenjárók. (Barthnak a Magyarországi Református Egyházhoz, illetve annak vezető személyiségeihez való kritikai megnyilvánulásainak dokumentumai: a levelei. 1984-ben Zürichben megjelent *Dieter Koch* szerkesztésében „Karl Barth: Offene Briefe 1945-1968”).

Barth magyarországi szerepét és egyházi vezetőkhöz írott felelősségteljes figyelemzetéseit szépen dokumentálja *Szépfalusi István* az általa szerkesztett „*Ordass Lajos: Önéletrajzi írások*. Bern, 1985” vonatkozó jegyzeteiben (255. jegyz. 829-831. old.). Innen idézem Szépfalusi fordításában Barth Bereczkyhez 1951. szeptember 16-án írt leveléből: „...miért hallgatta el, hogy takarékosági okokból feloszlatták a sárospataki és pápai Teológiai Akadémiákat, noha mindkettőt meglátogattam, a sárospatakinak tiszteletbeli tanára vagyok és különösen Nagy Barna professzor, jó barátom? ... Ha most Önnel szemben bizonyos értelemben 180 fokos fordulatot teszek, nem szeretném, ha azt a választ kapnám, hogy engem is megrontott az amerikai propaganda stb.... Én itt Nyugaton tiltakozni szoktam, ha valaki Ön ellen vádaskodva azt mondja, hogy »behődött«, »aláveti magát«, »kollaborál« kommunista kormányával, pártjával és sajtójával. A kérdés, amit Önnek fel kell vetni, ennél sokkal komolyabb: vajon nem lépett-e Ön olyan útra, mely súlyos teológiai tévelygéshez vezet?... Azt hiszem jól látom a helyzetet, ha úgy vélem, hogy Ön a kommunizmus igenlését már a keresztény igehirdetés részévé, hitvallásává teszi. Ez az új hittétel – ahogyan ez »idegen tanítás« bevezetésével mindig is történni szokott – beárnyékolja a hitvallás minden pontját... Ön megindult azon az úton, amely – más előjellel ugyan – a »Német Keresztények« (DC) keresztény-világnézeti gondolkodásmódja volt... Ön a Német Keresztényeket nem ismerte közelről. Magyarországon nem élte át különböző fejlődési korszakokat..., melyek Németországban végül is oly tragikus helyzetet teremtettek. A Német Keresztények között is voltak komoly hívó, kegyes férfiak (éppen abból a különleges fajtából, amelyből Ön is való, kedves Püspök Úr) ... Közülük a legjobbak a nemzeti szocializmustól a szocializmus és a kereszténység egészen új, mélyebb megértésének felfedezését remélték. Az eredmény azonban végül mégis... az a tévtan lett, hogy a világtörténelem eseményeiben Isten különös kinyilatkoztatását kapjuk (akkor: Hitler nagy tetteiben!). Ezt azután párhuzamba állították és összevegyítették Istennek a Jézus Krisztusban adott kinyilatkoztatásával. Meg vagyok győződve arról, hogy ezt Ön és barátai nem akarják..., de nem hallgatom el, hogy Ön a valóságban határozott léptekkel ezen az úton halad... Magyar egyházi sajtótájékoztatójuknak utolsó előtti szakasza teljes egészében tele van olyan közvetlen, vagy közvetett nyilatkozatokkal, amelyek kétségbeejtően hasonlítanak azokhoz a kijelentésekhez, melyeket 1934-ben a Barmeni Nyilatkozat első pontjával elvetettünk... (Ungarischer Kirchlicher Nachrichtendienst, Budapest, 1951. szeptember 1., III. évf. 16. szám, 4. l.). Most pedig hadd mondjak néhány szót egyházpolitikájuk teológiai alapfeltételei következményeiről. Megmondtam Önnek Zürichben, hogy engem egyházi sajtótájékoztatójuk igen kényelmetlenül emlékeztet azokra a tudósításokra, melyeket hetenkint kapok a Szovjetunióban uralkodó viszonyokról: Magyarország valóságos paradicsom, ahol a farkasok már együtt laknak a bárányokkal (Ezs. 11:6)...

Hogyan lehetséges az, hogy Önök most – mintha a világon más kérdés nem is létezne – a »szocializmust«-t írják zászlójukra (Jézus Krisztus egyházának zászlajára!). És ebben benne van a propagandisztikus igény is, hogy »szocializmuson« sem égen, sem földön semmi egyebet nem szabad érteni, csak amit az Önök országában és általában a keleti blokk területén érteni szoktak. Hogyan lehetsége az, hogy Ön a stockholmi vállalkozást, amely »békemozgalomként« a legenyhébben szólva legalább is kétes (galambjával, melynek karmai vannak!), oly mértékben fenntartás nélkül keresztény és egyházi áldásban részesíti?... Rendjén valónak tartja-e Ön azt, hogy mi – az Ön barátai – itt minálunk, az itteni árral szemben, Önök pedig az ottanival, fenntartás nélkül együtt úsznak? Lassan már hat éve!... A magyar egyházak és gyülekezetek irányváltozás közben vannak. Amit róluk tudok és ahogyan ismerem őket, *előbb-utóbb ez szerencsétlenséghez vezethet* (kiemelés tőlem – Sz. S.). *Ma, még időben megkímélhetik őket ettől. De a kormányrúd állását meg kell változtatniuk.*” Barth leveleinek hangja a totalitárius államot kiszolgáló Bereczkyvel szemben egyre kritikusabbá válik. Kritikája elsősorban az egyházi vezetést és az egyházi élet rendjét illeti, de ugyanakkor leplezetlenül kritizálja a szocialista államrendet is. Nem a jóváhagyás hangja ez, *nem is az igentmondásé, hanem a keresztény teológus vétója, mely hitvallási hűségéből és emberi korrektségéből fakad*: az 1956. május 31-i Bereczkyhez írott leveléből idézem úgy, ahogy Pap László emlékirataiban megtalálható. (Tíz év és ami utána következett 1945-1963. Szerk. Bárczay Gyula. Bern/Budapest, 1992. 328-331. l.) Barth levelének 3. részében megemlíti, hogy mind több levelet kap Magyarországról azoktól, akik szemben állnak az egyházkormányzás abuzusaival és tőle (Barthtól) nyilvános állásfoglalást várnak ezekkel szemben:

„Ezért úgy döntöttem, hogy teljesen nyíltan, közvetlenül Önhöz fordulok. Legelőször is a panaszokat foglalnám össze. Azt írják nekem: A gyülekezetekre és lelkészekre ráerőltetnek egy bizonyos politikai-gazdasági rendszert, amely keresztény-egyházi gondolkodásukra is érvényes törvény. Létezik például egy egyházkormányzati rendelkezés, amely szerint a szövetkezetesítést a keresztény igehirdetés tárgyává kell tenni. Ilyen egyházkormányzati túlkapással szemben nincs lehetőség szabad véleménynyilvánításra vagy vitára. Az ellenvéleményeket az egyházi vezetés (a gyülekezetek önrendelkezési joga ellenére) sokkal inkább áthelyezésekkel, sőt leváltásokkal (az egyházi szolgálatból való eltávolítással) büntette. Nincs hiány olyan esetekben sem, amikor az állami rendőrség lépett fel (az egyházi vezetés beleegyezésével? – minden esetre tiltakozása nélkül!) letartóztatásokkal és elfogásokkal az ilyen jellegű egyházi ellenzékkel szemben.

Egész családokat fosztottak meg mindennapi kenyerüktől és gyermekeik jövőjétől. Az egyházi ébredési mozgalom, amelyről Thurneysen és Lüthi magyarországi látogatásuk után oly melegen tanúskodtak, már régen megrekedt a külső nyomás alatt. Az egyházi vezetés az állami intézmények állandó ellenőrzése és utasításai alatt működik. Az egyház pénzügyi gazdálkodása is annyira áttekinthetetlené vált, hogy erről az oldalról is mélységes bizalmatlanság veszi körül... *Nem is kell mondanom Önnek, hogy az effajta egyházi kormányzat lehetőségével az új Magyarországon nem számoltam, hiszen közismert pozitív beállítottságom a református egyházi vezetőség iránt.* (Kiemelés tőlem – Sz. S.)... Nagyon kevés emberrel beszéltem itt erről, mert valóban nem áll szándékomban az általános képet – amely itt a »vasfüggönyön túli« viszonyokról kialakult – még sötétebbre festeni... így szükségét láttam annak, hogy megfontolásra ajánljam Önnek: vajon nem lehetne vagy kellene különféle dolgokat tenni ahhoz, hogy az említett panaszokat ne elnyomják, hanem szüntessék meg az okait. Egyházi vezetésének hitelessége és ezzel együtt a magyar református egyház ökumenikus szavahihetősége forog kockán... Ne haragudjon, de bármennyire fáj is,

ezt a harmadik pontot is szóba kellett hoznom...” (Az eredeti szöveget lásd a jegyzetben. Olvasószerk.)

Barth nyilvánosan nem reagált *Niebuhr* kérdésére 1957- ben, hogy miért hallgat Magyarországról, mert számára, az 56-os és 57-es események nem az elvi nyilatkozatok ideje, hanem életfontosságú gyakorlati intézkedések ideje volt. A november 4-i szovjet beavatkozás folytán bekövetkezett összeomlás sokakat romjai alá temetett, egzisztenciájában, hivatásában tönkre tett. Barth cselekvése az üldözöttek mentésére irányult – levelezésében is. A tragikus pusztulásban – melyet előbb idézett levelében látnoki módon megjósolt – menteni a lesújtottakat, internáltakat, bebörtönzötteket, hivatali tisztségűktől megfosztottakat újra visszahelyezni: ebben látta és gyakorolta a keresztényi felelősség nem könnyű szolgálatát. Pap László emlékirataiból idézem: „Március közepén letartóztatták s a Gyűjtőfogházba vitték Nagy Barnát, Bodoky Richárdot, Joó Sándort, Békési Andort, Széles Lászlót és Adorján Imrét, kik közül Nagy Barnának ráadásul szívinfarktusa volt. Gyökössyt is keresték, de még szanatóriumban volt Parádon, s így nem mentek érte. A Református Világszövetség, s külön Barth Károly is, azonnal táviratilag interveniáltak, s mintegy egy hetes fogság után szabadlábra is kerültek az említettek.” (Pap: I. m. 247. l)

A hatalomra jutott Kádár János kormánya az 1956-os egyházi események spiritus rektorának és szervezőjének *Pap Lászlót* tartotta. Az AEH megtalálta a magyar református egyház papjai között a maga embereit, akiket hatalomra segített és akik *Pap Lászlót* tisztségeitől a törvényesség látszatának megőrzése mellett megfosztották, az utrechti egyetemre való meghívásához szükséges útlevelet kiutazásához nem adták meg; végül egy kis Tolna megyei egyházközségbe száműzték mint segédlelkészt, Budapesten élő családjától is távol. Ennek a szolgálatnak és tisztségnek a betöltése alól is felmentették 1963 januárjában azzal az indokkal, hogy „mind a mai napig nem tudott beilleszkedni megnyugtató módon egyházunk szolgáló közösségébe.” (Pap: I. m. 283. l.) *Pap László* 1963. február 2-én írt levelében feltárja a helyzetet *Barth Károlynak* (Pap: I. m. 154. jegyzet, 284. l.), aki már nincs kapcsolatban az akkori magyar református egyházi vezetéssel, ezért *Hromádkához*, *Hellsternhez* és *Visser't Hooft*hoz fordul *Pap László* ügyében. *Barth* 1963. március 16-án írt levelében (Pap: I. m. Függelék 18) válaszol *Pap Lászlónak*. Ennek a levélnek a *Bárczay* által adott tömör összefoglalása a következő: „1./ A kommunista párt kegyéből uralkodó egyházkormányzat *Barth Károly* tekintélyét kezdettől fogva (*Bereczky* püspökké választása óta) felhasználta és kihasználta saját működésének igazolására. *Barth* azonban itt egyöntetűen *Pap László* mellé áll. 2./ *Barth* újra megerősíti azt, amit 1956-ban *Bereczky*hez írt levelében már megállapított: az egyházkormányzat gonoszabb mint az állami hatóságok. 3./ *Szelíd* kritikával illeti *Visser't Hooft*ot, aki 1956-1958-cal ellentétben, most – nyilvánvalóan egyházdipomáciai megfontolásból – valóban nem áll ki egyöntetűen *Pap László* mellett. 4./ *Közli* *Pap Lászlóval* *Hellstern* levelét, és világosan felfedi a svájci segélyszervezet nagy befolyású és sok tekintetben kitűnő munkát végző vezetőjének nagy gyengeségét: ha döntenie kellett kelet-nyugati konfliktushelyzetben, gyakran a kommunista hatalom vagy annak képviselői iránti szimpátia vezette... amint a kommunista hatalom és az azt kiszolgáló egyházvezetéség nyíltan is *Pap László* ellen fordul, *Hellstern* nem keresi fel többé *Pap Lászlót*. 5./ *Barth* idézi *Hromádka* rosszindulatú sorait, de most *Pap László* oldalára áll. Az utolsó előtti bekezdést fordításban ide iktatjuk: »Köszönöm kedves gratulációját a dánoktól kapott kitüntetésemhez. De nem tudom, hogy az egekben nem nagyobb-e az öröm azok felett, akiknek olyan nehéz a sorsuk mint *Magának*, mint azokon, akiket ebben az aeonban díjakkal tüntetnek ki?«

Az itt közölt forrásuk természetéből következően (személyes vagy nyílt levelekről van szó!) érthető, hogy Niebuhr 1957-es megnyilatkozása jogos kérdés volt (abban bizonyára tévedett, hogy a barthi teológia rovására írta fel a „hallgatást”) – de 1997-ben nem érthető az, hogy magyar teológusok elmarasztalják Barth Károlyt – olyan kérdésben, melyhez ma már bőven van nyomtatásban megjelent forrásanyag. Számomra nem Niebuhr cikke „elgondolkoztató teológiailag”, hanem sokkal inkább az említett félreértés, mely azt a látszatot kelti, hogy mai teológusok Barth egyházpolitikai nézeteit és személyes állásfoglalását nem az adott forrás figyelembevételével értékelik. Mint református teológus kötelezve éreztem magam a fenti tények elmondására – úgy is mint Pap László egykori tanítványa és úgy is mint a töretlen barthi magatartás elkötelezett tisztelője.

Jegyzet

Részlet Barth 1956. május 31-i leveléből:

„Ich habe mich darum entschlossen, mich in aller Offenheit direkt an Sie zu wenden. Die Gravamina seien zunächst (zusammenfassend) angedeutet. *Man schreibt mir:* Es wird den Gemeinden und ihren Pfarrern ein bestimmtes politisch- wirtschaftliches als massgebendes Gesetz auch ihres christlich-kirchlichen Denkens und Redens aufgedrängt. Es gibt z. B. eine kirchenregimentliche Anordnung, laut derer die »Kolchose« zum Inhalt der christlichen Verkündigung zu machen wäre. Und solcher kirchenregimentlicher Zumutung gegenüber besteht keine Möglichkeit freier Äusserung und Diskussion. Widerspruch dagegen wird vielmehr von seiten der Kirchenleitung mit (dem Selbstbestimmungsrecht der Gemeinden zuwiderlaufenden) Versetzungen, wenn nicht mit Absetzungen (Entfernung aus dem Kirchendienst) gefahndet.

Es fehlt aber auch nicht an Fällen, in denen die staatliche Polizei (im Einverständnis mit der Kirchenleitung? jedenfalls ohne Protest von deren Seite!) mit Verhaftungen und Gefangensetzung gegen die Vertreter solcher kirchlicher Opposition vorgegangen ist. Ganze Familien sind um ihr Brot und um die Zukunft ihrer Kinder gebracht worden. Die noch von Thurneysen und Lüthi nach ihrem Besuch in Ungarn warm bezeugte kirchliche Erweckungsbewegung ist längst unter äusserem Druck zum Stillstand gekommen. Die Kirchenleitung arbeitet unter ständiger Kontrolle und Weisung staatlicher Organe. Es ist aber auch ihr Finanzgebahren so undurchsichtig geworden, dass sie auch nach dieser Seite von tiefem Misstrauen umgeben ist. *Ich brauche Ihnen nicht zu sagen: mit der Möglichkeit einer solchen Gestalt des kirchlichen Regimes hatte ich bei meiner bekannten positiven Einstellung zu der reformierten Kirchenleitung im neuen Ungarn nicht gerechnet* (kiemelés tőlem - Sz. S.). Ich habe hier nur mit ganz wenig Menschen über die Sache gesprochen, weil es wahrhaftig gegen meine Wünsche geht, dass das allgemeine Bild, das man hier von den Zuständen »hinter dem eisernen Vorhang« hat, noch dunkler wird... so scheint es mir geboten, Ihnen zu bedenken zu geben: ob dort nicht Verschiedenes getan (oder unterlassen) werden könnte und müsste, um jene Beschwerden – nicht niederzuschlagen, sondern gegenstandslos zu machen. – Die Glaubwürdigkeit Ihrer Kirchenleitung und damit die ökumenische Glaubwürdigkeit der ungarisch reformierten Kirche als solcher scheint mir auf dem Spiel zu stehen... Zürnen Sie mir nicht, aber ich habe, so leid es mir tut, auch diesen dritten Punkt zur Sprache bringen müssen...”